

Prof. zw. dr hab. Ewa Kraskowska
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Email: krask@amu.edu.pl
Tel.: +48 504 599 482

Poznań, 4 kwietnia 2020 roku

Recenzja dorobku naukowego dr Agnieszki Pantuchowicz w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego

Pani Agnieszka Pantuchowicz uzyskała stopień doktora w czerwcu roku 2001 na podstawie dysertacji zatytułowanej *O liryce Urszuli Koziół* napisanej pod kierunkiem prof. Ireneusza Opackiego. Od tamtej pory do momentu złożenia przez nią wniosku o wszczęcie niniejszego postępowania upłynęło zatem lat 19, w trakcie których Habilitantka zdobywała różnorakie doświadczenia w pracy akademickiej. Jest to okres znacznie dłuższy niż w przypadku większości analogicznych postępowań i fakt ten, w mojej ocenie, winien być brany pod uwagę przy sporządzaniu recenzji dorobku. Taka rozpiętość czasowa umożliwia bowiem, jak sądzę, bardziej miarodajne oszacowanie potencjału badawczego Habilitantki i sposobu, w jaki się on rozwijał.

1. Sylwetka Habilitantki – charakterystyka ogólna

Dr Agnieszka Pantuchowicz rozpoczynała swoją drogę w profesji akademickiej od badań nad twórczością Urszuli Koziół, jednej z wybitnych poetek polskich okresu powojennego łączonej z tzw. pokoleniem „Współczesności”. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa został jej nadany przez Radę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego – jej macierzystej uczelni. Uniwersytet Śląski był również jej pierwszym pracodawcą. W roku 2002 została zatrudniona na stanowisku adiunkta w Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku Białej (Wydział Humanistyczno-Społeczny), a od roku 2005 wchodzi w skład kadry badawczo-dydaktycznej na obecnym SWPS Uniwersytecie Humanistycznospołecznym (dawniej Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej) – pierwszej

polskiej uczelni prywatnej, która uzyskała status uniwersytecki. Dr Pantuchowicz pełni w niej funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Nauk Humanistycznych.

W swojej praktyce badawczej Habilitantce udało się połączyć zainteresowanie pisarstwem kobiet (poezja i proza, literatura polska i anglojęzyczna) ze studiami nad przekładem literackim. Choć połączenie takie na pierwszy rzut oka może się wydawać „niekompatybilne”, to wskutek transformacji, jaką w ostatnich dekadach przeszło światowe przekładoznawstwo, jest dziś najzupełniej uprawnione, zaś feministycznie (czy szerzej: genderowo) zorientowane Translation Studies zdobywają dla siebie coraz większe obszary dyskursu naukowego o charakterze transdyscyplinarnym. Dr Pantuchowicz z uwagą śledzi toczące się w tym obszarze debaty i stara się w nich uczestniczyć. Pomagają jej w tym kompetencje językowe w zakresie angielszczyzny, której bardzo dobra znajomość umożliwia jej publikowanie swoich prac po polsku i po angielsku.

Wniosek o wszczęcie postępowania habilitacyjnego został przez dr Pantuchowicz złożony do Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z datą 29 kwietnia 2019 roku, zatem postępowanie to odbywa się w trybie określonym w art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595). Ocenie podlegać będzie więc „osiągnięcie naukowe [...] stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej” oraz „istotna aktywność naukowa” Habilitantki.

2. Główne osiągnięcie naukowe

Jako główne osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym dr Agnieszka Pantuchowicz zgłosiła cykl piętnastu artykułów naukowych, któremu (wg autoreferatu) nadała tytuł *Pisanie kobiece w świetle współczesnych teorii krytycznych i przekładoznawczych*. We wniosku skierowanym do Centralnej Komisji tytuł ten podany został w innym brzmieniu: *Pisarstwo kobiece w świetle współczesnych teorii krytycznych i przekładoznawczych*, natomiast w angielskiej wersji autoreferatu Habilitantka posłużyła się formułą *Women's writing in the light of contemporary critical and translation theories*. Chociaż rozbieżność między dwiema polskimi wersjami należy uznać za efekt omyłki, to jednak w moim odczuciu domaga się ona komentarza. Między *pisaniem* a *pisarstwem* istnieje bowiem spora różnica znaczeniowa, którą język współczesnej polskiej humanistyki dodatkowo pogłębia, a której angielszczyzna „nie słyszy”. W odniesieniu do praktyk literackich standardowo używa się rzeczownika *pisarstwo*, mającego wyraźne konotacje

instytucjonalne i naukowe. *Pisanie* natomiast – za sprawą polskiego tłumaczenia francuskiego terminu *écriture féminine*, ‘pisanie kobiece’ – nabrało akcentów tożsamościowych, zaczęło się kojarzyć z kobiecością właśnie, z tym, co cielesne, rozproszone, nienormatywne. W świetle wyjaśnień udzielanych przez Habilitantkę w autoreferacie ta druga wersja lepiej przystaje do cyklu artykułów wyodrębnionych przez nią z całokształtu dorobku naukowego. Dr Pantuchowicz pisze bowiem, iż tym, co łączy owe teksty, jest „poszukiwanie sposobów istnienia »ducha inności« w dyskursie literackim i związanych z nim współczesnych teoriach krytycznych”. Zaznacza też, iż „refleksja spod znaku *écriture féminine* może także odnosić się do pisarstwa mężczyzn” i jest to teza, pod którą podpisuję się oburącz, jako że sama ją przy różnych okazjach głosiłam (np. w monografii *Czytelnik jako kobieta. Wokół literatury i teorii*, Poznań 2009).

Jak jednak z „duchem inności” powiązać problematykę translatologiczną? Tu w sukurs przychodzą Habilitantce teorie poststrukturalistyczne (Barthes, Derrida, Foucault, Kristeva i in.), genderowe, queerowe i postkolonialne oraz podejmowane w ich ramach zagadnienia różnicy, autorstwa, oryginału i przekładu. Drugim punktem odniesienia są dla niej współczesne, kulturowo i deskryptywnie zorientowane Translation Studies. Trzeba przy tym zaznaczyć, że dr Pantuchowicz interesują nie tylko zjawiska i procesy zachodzące w obszarze przekładu literackiego, lecz również polskie tłumaczenia zachodnich dyskursów teoretycznych, w tym zwłaszcza dyskursu przekładoznawczego, i z mojej perspektywy właśnie te z jej publikacji, w których dokonuje krytycznej analizy takich tłumaczeń, są najciekawsze. Pokazują bowiem, pod wpływem jakich czynników kulturowych dokonuje się u nas recepcja źródłowych i często kanonicznych w skali międzynarodowej tekstów teoretycznych (wraz z zawartą w nich aparaturą pojęciowo-terminologiczną) i jakie są tego skutki.

Ale po kolei.

Spośród piętnastu artykułów wskazanych jako ogniwa cyklu stanowiącego główne osiągnięcie naukowe Habilitantki cztery pierwsze dotyczą tytułowego *pisania kobiecego* i nie podejmują zagadnień związanych z przekładem. Należą one też do najwcześniejszych jej publikacji (ukazywały się w latach 2001-2008) i reprezentują typ pisarstwa akademickiego, który można określić mianem eseistyczno-interpretacyjnego. Przepis na taki artykuł jest stosunkowo prosty: bierzemy utwór literacki ewentualnie paraliteracki (lub zbiór takich utworów) i w trybie parafrazującym referujemy jego treść, uzupełniając rzecz cytatami oraz elementami analizy i interpretacji. Wartość takiego tekstu zależy od stylu (efektowności) owej parafrazy oraz interpretacyjnej głębi tudzież pomysłowości rozważań autora bądź autorki

artykułu. W dyscyplinie, jaką jest literaturoznawstwo, tego rodzaju studia i szkice mierzone są tą samą liczbą punktów, co projekty stricte badawcze (historycznoliterackie, teoretyczne) i zdarza się, że osiągają szczyty maestrii, ale nie da się tego powiedzieć o rzeczonych czterech pierwszych elementach omawianego cyklu. Są to stosunkowo przeciętne, poprawne teksty poświęcone kolejno: esejom Jeanette Winterson o sztuce, czytany w świetle koncepcji Luce Irigaray; (nie)gramatycznym użyciom zaimków osobowych w książce tejże Irigaray; lirycy Urszuli Kozioł, ze szczególnym uwzględnieniem wątku Safony; oraz dwóm powieściom z międzynarodowego cyklu „Canongate Myths Series”: *Penelopiadzie* Margaret Atwood oraz *Annie In w grobowcach świata* Olgi Tokarczuk. Z wyjątkiem szkicu o Kozioł, teksty te ukazały się w języku angielskim, w tomach wieloautorskich. Nazwiska, które się w nich pojawiają jako pierwszoplanowe, będą powracać w kolejnych publikacjach dr Pantuchowicz, albowiem pozostaje ona wierna swoim fascynacjom czytelniczym, których krąg z czasem poszerzy się o tak znaczące postacie, jak Virginia Woolf, Sylvia Plath, Wisława Szymborska czy, z nieco innej półki literackiej, Sarah Waters. Szczególne miejsce, jakie w tym gronie zajmuje Urszula Kozioł, wiąże się zapewne z faktem, iż wspomniana wcześniej rozprawa doktorska Habilitantki nie doczekała się wydania książkowego, zatem można było jej fragmenty udostępnić w formie artykułów.

W kolejnych artykułach cyklu tematy feministyczno-genderowe przeplatają się bądź łączą z problematyką translatologiczną, a warsztat literaturoznawczy dr Pantuchowicz wyraźnie się wzbogaca i doskonali. Nie po raz pierwszy okazuje się, że dyscyplina lekturowa, jakiej wymaga naukowo uprawiana krytyka przekładu, owe mikroanalizy przesunięć i przemieszczeń zachodzących na drodze od tekstu źródłowego do przekładu, niejako wymuszają na badaczce/badaczu większą precyzję w opisie procedur, stawianiu hipotez i formułowaniu wniosków. Widać to już w otwierającym tę sekwencję niewielkim studium o dwóch polskich przekładach *Piotrusia Pana* J. M. Barriego („Rocznik Przekładoznawczy” 2209, nr 5), w którym Habilitantka pokazuje, jak z „drobin” językowych w rodzaju zaimka osobowego, nazwy *Neverland* czy zwrotu *very real* wytwarzane są w przekładach różnice semantyczne i kulturowe. Podobną strategię, uważność i bardzo dobry słuch językowy (a właściwie dwujęzyczny) rozpoznajemy w artykułach poświęconych tłumaczeniom powieści Sarah Waters i Jeanette Winterson (*In the Furrows of Translation*, wersja polska *W koleinach przekładu*) oraz angielskim przekładom wierszy Wisławy Szymborskiej dokonanych przez Susan Bassnet i Piotra Kuhiwczaka. Kilka tekstów „obywa się” tu bez tematyki translatologicznej (studium o cytatach w *Biegunach* Olgi Tokarczuk, efektowny artykuł o opowiadaniu V. Woolf *Street Haunting*, równie udany szkic o motywie zimna w twórczości

S. Plath), jeden natomiast traktuje o specyficznym przypadku przekładu intersemiotycznego, jakim była, zdaniem Pantuchowicz, „harlequinizacja” dokonana na powieści Sarah Waters *Tipping the Velvet* (pol. *Muskając aksamit*) w ramach adaptacji filmowej. Spoiwem dla tych składników cyklu jest przejawiająca się w każdym z nich „wrażliwość genderowa” i związana z nią hermeneutyczna podejrzliwość.

Jak już wspomniałam, ważne miejsce w cyklu przypada artykułom poświęconym tłumaczeniu zachodnich tekstów teoretycznych na język polski. Artykuły te pochodzą z lat ostatnich (od roku 2016) i pozwalają wyrobić sobie zdanie na temat aktualnych i przyszłych możliwości badawczych Habilitantki. *On the Androcentric 'Normalization' of Translation* traktuje o polskich przekładach tekstów J. Derridy i G. Ch. Spivak, których styl powszechnie uważa się za wyjątkowo karkołomny i nieprzyjazny dla tłumaczy, a koncepcje i poglądy budzą kontrowersje; podobnie zresztą jest w przypadku Judith Butler, której *Gender Trouble* na polski przełożyła Karolina Krasuska, czemu dr Pantuchowicz – a właściwie reakcji, z jaką na gruncie polskim spotkały się te dwa teksty – poświęca kolejny artykuł. Najnowsze dwie publikacje z tej grupy artykułów ukazały się w roku 2018 i są to: *On Gender Silencing in Translation: A Case Study in Poland* (o antologii *Współczesne teorie przekładu* pod red. P. Bukowskiego i M. Heydelk) oraz *Bloodless Academicians and the Power of Translation Studies*. Posługując się takimi kategoriami, jak „dyskursywny androcentryzm” czy „przekładowy androcentryzm”, Agnieszka Pantuchowicz dość przekonująco – bo w oparciu o konkretny materiał językowy – dowodzi, iż wskutek oddziaływania polskich (‘androcentrycznych’) norm dyskursu akademickiego, w tym przekładoznawczego, wymazywaniu (‘neutralizacji’) ulegają ślady różnicy, podmiotowości, kobiecości i innych sygnałów inności obecnych w tekstach źródłowych. To ciekawa i ważna teza, którą warto rozwijać i sprawdzać na coraz to innym materiale, co – mam nadzieję – Habilitantka będzie w przyszłości nadal czynić.

Składające się na omawiany cykl artykuły polskie i angielskie ukazywały się w różnych miejscach: w tomach pokonferencyjnych o stosunkowo niewielkim zasięgu i sile oddziaływania, w monografiach zbiorowych publikowanych w oficynach typu Peter Lang czy Springer, w czasopiśmie akademickich średniej rangi naukowej („Rocznik Przekładoznawczy”, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Olsztyńskiego” i in.), a także w zupełnie niszowych z perspektywy polskiej miejscach, jak „Actas del IV Congreso de la SELICUP” wydane przez Uniwersytet Wysp Balearskich... Do najcenniejszych ze względu na zasięg międzynarodowy publikacji Habilitantki należą teksty, które ukazały się w angielskiej serii „Continuum Studies in Translation” (*In the Furrows of Translation*) oraz w

tomie wydanym przez Multilingual Matters (*Bloodless Academicians...*). Zważywszy na kompetencje językowe dr Pantuchowicz oraz aktualność i atrakcyjność podejmowanych przez nią zagadnień, takich znaczących publikacji mogłoby być więcej. Przyniosłoby to jej większą rozpoznawalność w kręgach akademickich zarówno polskich, jak i zagranicznych, a także wzmocniłoby cytowalność jej prac i wskaźniki bibliometryczne, które, jak dotąd, prezentują się dość słabo.

Znalezienie formuły uspojnającej cykl wskazany we wniosku dr Pantuchowicz jako główne osiągnięcie naukowe nie było zadaniem łatwym i może się na ona na pierwszy rzut oka wydawać nazbyt pojemna (przypomnijmy, że brzmi następująco: *Pisanie kobiece w świetle współczesnych teorii krytycznych i przekładoznawczych*). Trudno byłoby na przykład opracować i przedstawić ten zbiór tekstów w formie zwartej monografii. Mimo to uznaję rzeczzone osiągnięcie za wystarczające do ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego. Przedłożony materiał pozwala bowiem ujrzeć proces rozwoju naukowego Habilitantki, jego wewnętrzną logikę i doskonalenie narzędzi badawczych, a tym samym wyrobić sobie zdanie (pozytywne) na temat jej przyszłości w akademickiej profesji. Moim zdaniem dr Agnieszka Pantuchowicz jest solidnie przygotowana do tego, by uzyskać status samodzielnego pracownika nauki (i nie używam w tym miejscu feminatywów wyłącznie ze względów stylistycznych).

3. Istotna aktywność naukowa Habilitantki

Poza cyklem wskazanym jako główne osiągnięcie w postępowaniu habilitacyjnym, w dorobku naukowym dr Agnieszki Pantuchowicz warto zwrócić szczególną uwagę na jej aktywność edytorską (5 pozycji), w tym zwłaszcza na zainicjowaną przez nią oraz prof. Elżbietę Tabakowską serię „Cultures in Translation. Interdisciplinary Studies in Language, Translation, Culture and Literature” wydawaną od 2017 roku przez Peter Lang Publishing. W serii tej ukazały się dotychczas dwie monografie zbiorowe (*Culture/s/ and Authenticity. The Politics of Translation and the Poetics of Imitation; Interpreting Authenticity. Translation and Its Others*), w których Habilitantka jest zarówno współredaktorką (z A. Warso), jak i autorką jednego z rozdziałów. Tomy te wpisują się w najnowsze trendy światowych Translation Studies i zawierają prace zarówno badaczy i badaczek z Polski, jak i z ośrodków zagranicznych. Można więc oczekiwać, iż seria stanie się platformą współpracy międzynarodowej oraz przyczyni się do internacjonalizacji humanistyki polskiej. Dr Pantuchowicz zredagowała też numer dobrze notowanego w rankingach akademickich

periodyku „European Journal of American Studies” (40 p. wg aktualnej listy czasopism punktowanych) poświęcony różnym formom obecności kultury amerykańskiej w Polsce.

Habilitantka jest też aktywnie obecna na krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, również w charakterze organizatorki. Natomiast wśród artykułów, których nie włączyła do swego głównego osiągnięcia w postępowaniu habilitacyjnym, znajdują się także teksty „lżejszego kalibru” (np. nadsyłane specjalnie do tzw. *Festschriftów*), jak choćby napisany wspólnie z Tadeuszem Rachwałem szkic „*Jak dobrze nam...*”, czyli o *młodości na polskich drózkach* w księdze ofiarowanej prof. Tomaszowi Stępniewi. Przy tej okazji warto nadmienić, że w swoim dyskursie akademickim pani Agnieszce Pantuchowicz zdarza się sięgać po akcenty retoryczne spoza wysokiego rejestru naukowego, co odbieram jako konsekwentną manifestację krytycznego dystansu do analizowanego przez nią w paru pracach „dyskursywnego androcentryzmu” i oceniam pozytywnie.

Zarówno w dydaktyce akademickiej, jak i w zakresie działalności organizacyjnej osiągnięcia Habilitantki świadczą o jej dużym zaangażowaniu oraz o zaufaniu, jakim darzy ją wspólnota tudzież władze zatrudniającej ją uczelni. Szczególny respekt budzi powierzenie jej odpowiedzialności za przygotowanie wniosku parametryzacyjnego, a także funkcji pełnomocnika dziekana ds. dorobku naukowego.

4. Konkluzja

Osiągnięcie naukowe wskazane przez dr Agnieszkę Pantuchowicz jako podstawa do przeprowadzenia postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego ma formę cyklu piętnastu artykułów zebranych pod wspólnym tytułem *Pisanie kobiece w świetle współczesnych teorii krytycznych i przekładoznawczych*, publikowanych w latach 2002-2018 w czasopismach oraz tomach zbiorowych. Za najcenniejsze i stanowiące znaczący wkład w rozwój dyscypliny (w tym przypadku literaturoznawstwa i przekładoznawstwa) uważam artykuły poświęcone polskim przekładom kluczowych dyskursów teoretycznych współczesnej humanistyki oraz pozostałe studia translologiczne. Inne składowe cyklu, choć w moim mniemaniu już nie tak oryginalne i nowatorskie, reprezentują średni poziom akademicki i również mogą stanowić podstawę do ubiegania się o awans naukowy. **Po uważnej lekturze całego cyklu uznaję, że spełnia on minimalne wymagania określone w art. 16.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595).**

Pozytywnie oceniam również prace Habilitantki nie włączone przez nią do cyklu, szczególnie wysoko zaś te jej osiągnięcia, które przyczyniają się do większej internacjonalizacji polskiej humanistyki (organizacja międzynarodowych konferencji w

Polsce, udział referatowy w konferencjach zagranicznych, redagowanie anglojęzycznej serii wydawniczej poświęconej zagadnieniom przekładu, członkostwo w międzynarodowych organizacjach naukowych tej rangi, co m.in. MLA czy IATiS). Uzyskanie formalnej samodzielności naukowej powinno sprawić, że jej skuteczność na tym polu się zwiększy.

W związku z powyższym stawiam wniosek o dopuszczenie dr Agnieszki Pantuchowicz do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Łukasz Maszowski